

LA HISTÒRIA CATALANA MODERNA A LA POESIA DE JACINT VERDAGUER¹

Magí SUNYER I MOLNÉ

El Romanticisme forneix, per via de redescobriment o de tria, els símbols i els mites patriòtics catalans. El progrés del catalanisme en el període de vigència del moviment reclama la fixació d'aquests elements simbòlics i mitològics perquè esdevinguin representatius de la nació reivindicada. La literatura exerceix una funció primordial en la recuperació, la conformació i la fixació d'uns signes de reconeixement col·lectiu en què s'acaba identificant la nació: bandera, himne, festa nacional, etc., i en la consciència de comptar amb un passat comú que defineix la pertinença a un mateix poble. Utilitza com a fonts la història i la llegenda, la segona d'un especial interès quan la historiografia científica és a les beceroles. No és extraordinari que la història global catalana que més va contribuir a la formació de consciència col·lectiva, documentació bàsica de l'englantinisme jocfloralisc, la de Víctor Balaguer, contingui una proporció de fantasia espectacular que en determinats passatges no s'allunya gaire del to dels fulletons historicistes de l'època. Aquesta càrrega fabuladora de la història i, més lògicament, de la literatura, que afecta la fixació del mite o del símbol, ha afavorit que s'hagi especulat sobre les intencions de la faula i s'hagi encunyat, amb fortuna, el terme «invent de la tradició», que si per una banda ha servit per denunciar frauds i per avivar el debat intel·lectual, per l'altra ha provocat alguna simplificació, d'origen fàcil d'entendre des del moment que, estrictament, qualsevol lectura de la història implica una invenció. En el cas català ens trobem, més que davant una invenció, davant una ordenació de la història inherent al que s'ha anomenat legitimació de l'univers simbòlic.² Tots els sectors que constitueixen la nació hi contribueixen en un grau o altre; la literatura, en un primer moment en castellà i després en català, fa el paper de nunci, exerceix una clara funció publicitària sobre unes qüestions essencials per al catalanisme: qui, què i com som els catalans?, com hem estat?, què ens identifica?

Paradoxalment, en un país tan preocupat per aquests temes, tenim poc estudiada aquesta literatura, i ens valem, a l'hora de parlar de símbols i mites, de generalitzacions o de comprovacions parcials proveïdes per altres ciències. Si això passa amb la literatura en general, encara més amb la poesia vuitcentista. Durant dècades, el terme englantinisme o, més en general, jocfloralisme, inevitablement despectius, hi han impedit l'accés, llevat d'incursions, limitades, a l'obra dels caps de brot: An-

1. Aquest treball s'inclou en el projecte BHA 2001-1187 del Ministeri d'Educació i Cultura.

2. Peter L. BERGER i Thomas LUCKMANN. *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder, 1996, p. 147-148.

gel Guimerà i, sobretot, Jacint Verdaguer. No cal que m'allargui, en una reunió d'especialistes, sobre els prejudicis que, durant tant de temps, han pesat fins i tot damunt el coneixement i l'estudi de la literatura verdagueriana, que s'han començat a superar en els últims temps. Esperem que el centenari que commemorem hi acabi de contribuir.

Si, a finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta, Víctor Balaguer fou el gran publicista d'uns mites i uns símbols desenvolupats, en part, i sobretot en espanyol, durant les dècades anteriors, Verdaguer, per la qualitat i la popularitat de la seva obra, és qui més va contribuir a fixar-ne i qui millor els va projectar cap al futur.³ Resulta ben evident que la mitificació de la Catalunya medieval culmina a *Canigó*, cap altre poema romàntic sobre el naixement de la nació assoleix ni la seva categoria ni la seva significació, i que una bona colla de poesies verdaguerianes —«L'emigrant», el «Virolai», «La barretina»— esdevenen referents patriòtics, i algunes arriben a convertir-se en himnes.

Dintre d'aquest univers míticosimbòlic, la poesia que agafa com a base la història i la llegenda ocupa un lloc destacat. Per a molts poetes catalans romàntics, el redescobriments i la interpretació de la història pròpia adquireix una significació peculiar, patriòtica, superior a la simple evocació historicista general en el Romanticisme. La immensa majoria recrea episodis de la mítica edat mitjana, considerada l'època daurada de la història nacional en què la pàtria, a partir de la independència política, assoleix la màxima esplendor en tots els aspectes. El període medieval, a més, marca el model de la Catalunya cristiana, que, en el procés recristianitzador en què Verdaguer treballa, serveix com a exemple a seguir i com a contrast amb la realitat vuitcentista. Verdaguer va escriure molta poesia d'ambientació medieval i va dedicar molts versos a plànyer la decadència de l'esperit cristià, conseqüència de la introducció de les idees il·lustrades, i a la necessitat d'emmirallar-se en l'edat mitjana per tal de recobrar l'essència cristiana del país. La mitificació de la figura del rei En Jaume i l'aportació entusiasta a la commemoració del mil·lenari de Montserrat són bons exemples d'aquesta afició medievalitzant i de l'actualització que del tema feia.

Observem, tanmateix, que, tot i aquesta tan retreta, i sovint criticada, tendència medievalitzant de la poesia catalana romàntica, dos dels elements simbòlics més rellevants en qualsevol país, l'himne i la festa nacional, estan extrets d'efemèrides de la història moderna. S'ha volgut donar a entendre que els aspirants a englantines, per conservadorisme, van eludir fins a dates tardanes en les seves poesies els esdeveniments i els personatges posteriors al segle XV, però un simple inventari de les composicions desmenteix aquesta afirmació.⁴ Confirmat el predomini de l'edat mitjana com a escenari, no es pot obviar ni negar l'atenció dedicada a esdeveniments llegits pel catalanisme amb clau tan transcendent com la Guerra dels Segadors i la Guerra de Successió.

3. És el «potenciador i creador de mites i símbols nacionalistes» que diu Ramon Pinyol al «prefaci» a Jacint VERDAGUER. *Pàtria*. Vic: Eumo Editorial, 2002, p. 17.

4. Vaig tractar aquesta qüestió a «La Guerra de Successió a la poesia catalana romàntica», dins *Símbols i mites a l'Espanya contemporània*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, 2001.

Verdaguer va publicar deu poesies —i en va deixar algunes més d'inèdites o inacabades—⁵ en què esdeveniments d'aquest període són centrals. A l'hora d'establir aquesta relació, s'han marcat els límits cronològics entre el segle XVI i la Guerra del Francès, de manera que s'han deixat de banda el personatge de Colom i la unió dinàstica dels Reis Catòlics i, en canvi, s'hi ha inclòs el primer gran conflicte bèl·lic de principis del segle XIX. La figura de Colom, un dels herois preferits per Verdaguer, requereix una atenció molt més àmplia que no la que se li podria dedicar aquí, però, sobretot, Verdaguer no el converteix en cap moment en un mite català —les especulacions sobre un possible origen català del navegant són posteriors— i només insisteix, contra la documentació que se li aporta, a versificar sobre una improbable visita del mariner a Montserrat.⁶ Verdaguer tampoc no sembla gaire interessat a tractar sobre les conseqüències de l'enllaç entre Ferran d'Aragó i Isabel de Castella, un dels «moments crucials» de la història catalana, i quan els personatges apareixen, per contacte amb Colom, prefereix donar crèdit a la historiografia oficial espanyola, enallint Isabel —«la reina de les reines que hi ha hagut»—⁷ i atorgant-li tot el mèrit del finançament del viatge de Colom.⁸ Sí que s'ha considerat oportú incloure en el grup de poesies analitzades la que va dedicar a la batalla de Lepant, per la implicació catalana en l'empresa, i les que va escriure sobre la Guerra del Francès.

En aquest conjunt de deu poesies s'observa una desproporció notable entre les dedicades a la batalla de Lepant i la Guerra dels Segadors —una per a cadascuna—, les sis que s'ocupen de la Guerra de Successió i les tres que tracten sobre la Guerra del Francès. Abans d'examinar el corpus i treure'n conclusions, és important de distingir les escrites durant els anys seixanta i començaments dels setanta, en l'època de la primera projecció pública del poeta, de les posteriors, en plena maduresa creativa i ideològica. Les primeres —«La batalla de Lepant», «Nit de sang», «A la mort de Rafael de Casanova», «Los minyons d'en Veciana», «Los vigatans», «Manso» i la inconclusa «Bac de Roda»— són alguns dels «romanços històrics juvenils, adscrits a la més pura línia englantinista»,⁹ en paraules de Ramon Pinyol; les altres —«La bandera de Santa Eulària», «Lo parc (Exposició Universal de 1888)» i «Destrucció de Montserrat (nou-cents anys després)»— responen a unes altres intencions, molt més conscients i assentades. Una poesia de principis dels setanta, «Catalunya a l'any

5. Per les que s'han donat a conèixer en els darrers anys, vegeu: «'Bac de Roda', un romanç inèdit de Jacint Verdaguer», presentat per Ricard TORRENTS i Ramon PINYOL, a *Serra d'Or* 430, p. 43-44 i Ricard TORRENTS. «Les Guillerries, una geografia de contrast en l'obra de Verdaguer», a *Anuari Verdaguer 1992*, p. 149-176.

6. El P. Rossend Casanovas, en carta d'11 de febrer de 1880, li diu ben clarament que l'anada de Colom a Montserrat no és certa: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, III. Barcelona: Ed. Barcino, 1971, p. 14. Tanmateix, Verdaguer s'hi refereix a tres poesies de *Montserrat*: «Colom», «Goigs de Nostra Senyora de Montserrat» i «A la Verge de Montserrat».

7. *L'Atlàntida*, dins *Obres Completes* [des d'ara OC]. Barcelona: Selecta, p. 82.

8. Només en un passatge de la poesia inèdita «Barcelona» que sembla deutor de «Los tres sospirs de l'arpa», d'Antoni Camps i Fabrés, sembla que es refereixi als perjudicis que la unió dinàstica va ocasionar a Barcelona —metonímia de Catalunya—. El mateix curs de la poesia, però, confirma fins a quin punt assumeix el sotmetiment resultant. La poesia es pot llegir, analitzada, a Francesc CODINA i VALLS. «Barcelona, una poesia inèdita de Jacint Verdaguer presentada als Jocs Florals de 1866», a *Anuari Verdaguer 1993-1994*, p. 57-80.

9. PINYOL. «Estudi preliminar», p. 33.

«vuit», ocupa una posició intermèdia. La diferència rau en el tractament de la temàtica. Les de joventut estan escrites per un poeta que imita un gènere de moda, sotmès a l'impacte de la *Història* de Víctor Balaguer, de fulletons i de monografies locals.¹⁰ No és estrany que la tinta sigui més vermella, que s'hi trobin ressons de la literatura «de sang i fetge» i que hi apareguin expressions gruixudes, impròpies d'un seminarista, que arriben a escandalitzar el consistori del Jocs.¹¹ En les posteriors, la recreació històrica està al servei d'unes conclusions que permeten una lectura encaminada a l'actualització de les lliçons del tema, en l'aspecte religiós o en el patriòtic.

Poesies i efemèrides

«La batalla de Lepant», que en els Jocs Florals de 1873 va guanyar el premi extraordinari d'una «creu d'or esmaltada» ofert per les associacions catòliques de Barcelona a la composició que millor cantés l'efemèride guerrera, pertany de ple a l'estil grandios de Verdaguer, el que es desenvoluparà a pler a *L'Atlàntida*. L'enfrontament marítim s'explica com una topada transcendental entre Europa i Àsia —en un lèxic extramadament maniqueu: els moros són gossos, els espanyols, lleons—, més com una lluita entre divinitats que entre homes: «si avui no escorna la Lluna, / què en vol fer Déu de sos llamps?»¹² La intervenció divina és fonamental en una lluita desigual, metafòrica en el combat bíblic entre David i Goliat, en què només la intervenció divina pot fer decantar la victòria de part del feble, tal com s'esdevé. Això no fa minvar el mèrit dels herois, sobretot de Joan d'Àustria, ni, tal com reclamava la convocatòria, de la intervenció dels catalans, amb Joan de Cardona i Lluís de Requesens al capdavant. Però més que per aquesta banda, Verdaguer té interès a fer aparèixer l'element català en les invocacions a la Verge de Montserrat i a Sant Jordi en plena batalla, en elements d'indumentària i en ressons de la cançó popular —«mes ells fermes, sega que sega, / de la mort branden la falç»—¹³ i en la invocació final, que explica el botí de guerra dipositat a Barcelona i a Montserrat. A la magnitud de la topada correspon el nombre de cadàvers i de naus enfonsades, en definitiva, gràcies al desenllaç, demostracions del poder diví, i es concreta estratègicament en la pèrdua de poder turc a la mar.

L'única poesia sobre la Guerra dels Segadors és «Nit de sang», que va aconseguir el segon accèssit a l'englantina als Jocs de 1866. És el més exaltat d'aquests poemes, el que exhibeix una dosi més important de violència verbal, aplicada al comte de Santa Coloma, que centra l'acció, per les malifestes narrades i per l'ajusticiament per part dels mítics segadors. Sobretot en la primera versió del poema, notablement retocat quan es va publicar a *Pàtria*, la recreació de detalls sangonents dintre el clima bèl·lic assoleix les màximes cotes gràcies a aquesta cruesa expressiva, en molta part

10. PINYOL, p. 49-50, remarca la importància de *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, de Joaquim Salarich i Verdaguer, 1854.

11. *Ibidem*, p. 33-34.

12. «La Batalla de Lepant», a *Pàtria*, p. 211.

13. *Ibidem*, p. 215.

extreta, com l'argument, de Víctor Balaguer i de *Un Corpus de sangre o los fueeros de Cataluña*, de Manuel Angelon,¹⁴ concentrada en una primera part en les exaltades malediccions del comte de Santa Coloma: «¡Comte de Santa Coloma, / malhaja qui t'ha parit! / ¡Que tants llamps caigan en terra, / y que de tants cap te fir! / Lo dia que vares naixer / fou un dia malehit, / mes li valdria á ta patria / que haguès nat un escorpí. / Á la fera de ta dida / devias rosegá'l pit, / porque llet ¡malaguanyada! / te doná en lloch de verí. / Porque al véurerte á la terra, / no t'en traguè de seguit, / ab un cop de puny als polsos / enviante al paradís.»¹⁵ A partir de l'entrada dels segadors a Barcelona, entre els quals, fantasiosament, seguint Angelon, fa figurar els seguidors de Santacília i Roc Guinart, l'acció es concentra en la recerca del comte i la seva mort —fidel a l'episodi corresponent de *Un Corpus de sangre*—, després de la qual el poeta seminarista, en la primera versió del poema, no troba l'espai per a la pietat que li va concedir quan el va publicar en llibre: «Anauhi... mes no, deixaulo / porque'us faria esgarrifs, / y après que un corch de la patria / pertoca als mals esperits.»¹⁶

Verdaguer dedica una atenció superior a la Guerra de Successió, i hi desenvolupa una mitologia i una simbologia més riques que en els altres esdeveniments del període. El setge de Barcelona i la derrota de l'Onze de Setembre de 1714 tenen un protagonisme diferent en tres poesies, «A La mort d'en Rafel de Casanova», «La bandera de Santa Eulària» i «Lo parc (Exposició Universal de 1888)». «A la mort d'en Rafel de Casanova», romanç en decasíl·labs premiat amb «un amaranto d'or i plata» als Jocs Florals del 1865, descriu l'última batalla del setge, la que provocarà de la caiguda de la ciutat.¹⁷ S'hi posen en joc argumentacions tòpiques en Verdaguer com la lluita del més feble contra el més fort, la valentia superior del dèbil, juntament amb la mitificació del regiment de la Coronela, de defensors de la ciutat com Ramon, Vinyals i Villarroel i, per sobre de tots, amb l'escenografia completa de l'heroi caracteritzat en metàfora maternoguerrera —«Ses llambregades / de la tigressa semblen, que en son cau, / on son cadell endormiscat reposa, / una rua de llops ha vist entrar»—.¹⁸ Rafael Casanova, poderós, titànic, abatut en la lluita contra l'impossible. Tots ells moren, conclou Verdaguer, màrtirs «per la pàtria llibertat».¹⁹

De la darrera escena d'aquest episodi guerrer arrenca una altra instantània que afegeix un element simbòlic important en la mitologia del setge: el penó. Juntament amb la de la Coronela, la de Santa Eulària concentra una part de la simbologia associada a la guerra. Verdaguer recupera el moment de la caiguda de Barcelona a la tercera part de «La bandera de Santa Eulària», publicada al llibre *Santa Eulària*. En les dues parts anteriors n'ha traçat la genealogia i en la darrera la presenta en diàleg amb el conseller en cap, agonitzant com la ciutat. El penó contesta l'exclamació de Casanova que haurà de servir de mortalla a la pàtria amb una argumentació comuna

14. PINYOL. «Estudi», p. 265. O, com també indica Ramon Pinyol, de la versió en vers d'Angelon, «Agravis y venjansas», publicada a *Los trovadors moderns*.

15. *Jochs Florals de Barcelona en 1866*. Barcelona: Salvador Manero, 1867, p. 58.

16. *Ibidem*, p. 62.

17. Per a la documentació de Verdaguer en aquesta poesia, vegeu *Epistolari*, I, carta de Francesc Masferrer, 18 de març de 1865.

18. *OC*, p. 846.

19. *Ibidem*, p. 846.

en Verdaguer: Barcelona no morirà mentre existeixi Montserrat i hi hagi vida al món, sinó que creixerà i volarà cap al futur.

A «Lo parc (Exposició Universal de 1888)», composta en estrofes de sis versos en què el tercer i el sisè són hexasíl·labs i la resta alexandrins, la càrrega simbòlica s'enriqueix molt més. A la primera part se situa de nou a l'any 1714, recupera bona part dels personatges i elements utilitzats en les dues poesies anteriors —Casanova, Villarroel, el penó— i estén l'acció a les conseqüències de la guerra: el llibre dels privilegis cremat a la sala de Sant Jordi, la bandera cremada a la plaça de Sant Jaume, l'aterrament de les cases del barri de la Ribera per construir «la malastruga i odible Ciutadella»²⁰ com a record de subjugació i espasa de Damocles permanentment penjada sobre Barcelona. Però encara resulta de més interès la segona part, més breu, que desenvolupa l'actualització del tema²¹ i en què la victòria final de la ciutat —que justifica el lema de l'encapçalament, «Barcelona venjada»— es concreta en l'enderrocament de la fortalesa i la substitució per un parc —«ne fa un jardí on soterra / sos immensos oprobis i dolors; / aquells murs que li feren de cilici, / sos grillons i impropèris, / la Torre del suplici, / tot ho cobreix amb un mantell de flors»²² i un palau on, en comptes de girar-se en so de guerra contra Espanya, es congreguen «tots los pobles de la terra» en l'Exposició Universal del 1888 i «en aquell lloc, ludríbi de la guerra / celebra la gran festa de la pau».²³

Sobre la guerra fora de Barcelona i la resistència de la postguerra, Verdaguer va publicar dues poesies, «Los vigatans» i «Los mossos de l'esquadra», i va deixar inacabat un poema, «Bac de Roda». «Los vigatans», presentada i no premiada als Jocs de 1866 amb el títol de «Lo crit dels montanyesos», presenta un enfrontament entre vigatans i botiflers el 4 d'agost de 1705, amb els ingredients habituals de trabucs, ganivets, falçs, sabres, pedrenyals i fusells, en què els de la muntanya acumulen les qualitats de força, lleialtat i noblesa que els converteix en representació de la terra alçada contra l'invasor. «Los mossos de l'esquadra» va guanyar, amb el títol «Los minyons d'en Veciana», el segon accèssit a l'englantina als Jocs de 1865. Recria la famosa topada val·lenca de 1719 entre Veciana, el fundador del cos policial, i el guerriller antiborbònic Carrasclat. La poesia està condicionada per l'apologia del cos de seguretat i a Verdaguer no el va aturar el debat catalanista que retreia els orígens botiflers dels mossos ni la reivindicació del patriotisme de Pere Joan Barceló, àlies el Carrasclat. L'any 1865 possiblement desconeixia la polèmica, però en la revisió a què va sotmetre la poesia per publicar-la a *Pàtria* encara va accentuar més la presa de partit a favor de Veciana, en un clar posicionament ideològic.²⁴ El combat és descrit en termes tan hiperbòlics com en les altres poesies de joventut d'aquesta mena, però en la segona versió el llenguatge s'agreja i s'accentua la negativitat dels guerrillers. Si el 1865 es referia als d'un i altre bàndol en termes elogiosos —«Carrasclat ab cinch cents homes / com altres cinch cents no n'hi ha»—,²⁵ en la revisió els companys del guer-

20. *Ibidem*, p. 849.

21. He tractat l'actualització del tema a «La Guerra de Successió...»

22. *OC*, p. 849.

23. *Ibidem*, p. 849.

24. Pinyol desenvolupa la qüestió al comentari de la poesia, a *Pàtria*, p. 133.

25. *Jochs Florals de Barcelona en 1865*. Barcelona: Estampa de Lluís Tasso, 1865, p. 84.

riler són caracteritzats com a bèsties —«Carrascllet amb cinc-cents hòmens / que són mig hòmens mig cans»—;²⁶ la remarca positiva sobre la catalanitat d'uns i altres que apareix en el primer text, desapareix en el segon, en què els defensors de l'ordre són contraposats a bandolers només bons per ser penjats, en què el poeta introdueix canvis tan significatius com la denominació dels guerrillers com a «companys» de Carrascllet substituïda per la d'«alarbs», amb la càrrega ideològica que per a Verdaguer tenia la paraula. La defensa dels mossos d'esquadra per part de Verdaguer és conscient i es confirma en la revisió del poema, i aquesta mitificació del cos no és aliena al fet que avui serveixi de denominació a l'actual policia autonòmica.

Abans s'ha explicat que Ricard Torrents i Ramon Pinyol van publicar un romanç inacabat de Verdaguer sobre Francesc Macià, Bac de Roda. Els editors dedueixen que és de 1868 i que respon a una fugissera simpatia de Verdaguer per la Revolució de Setembre. La mitificació del guerriller osonenc i de la seva mort, amb la vehement maledicció de Felip V —«O Felip quint, lo de França, / malhaja qui t'alletà!»²⁷ i el desig de revenja desemboquen en l'alegria pel destronament d'Isabel II, el nom de la qual figurava en el carrer on van matar Bac, anomenada, en una relació evident però no per això menys interessant, «la néta de qui ho manà!»²⁸ d'aquell primer rei Borbó que va fer ajusticiar Bac de Roda, el qual, finalment, ha vist acomplert el seu desig de ser venjat gràcies al braç executor del general Prim. Es comprèn que Verdaguer no tingués mai interès per publicar la poesia.

Les tres poesies sobre la Guerra del Francès, «Manso», «Catalunya a l'any vuit» i «Destrució de Montserrat (nou-cents anys després)», incorporen un matis important respecte de les que s'ocupen dels dos conflictes bèl·lics anteriors: mentre que en aquests, inevitablement, la lluita és contra Espanya, com a molt, contra «d'Espanya i França lo poder plegat»,²⁹ la Guerra del Francès és una lluita d'espanyols contra francesos, i els catalans estan inclosos en el conjunt espanyol, sovint en condició d'avançada. És així que, per molt «hèroe montanyès» que es proclami Josep Manso en la primera versió del poema —que va obtenir el segon accèssit al premi extraordinari sobre el personatge dels Jocs de 1866—, contribueix, amb tota l'acumulació de simbologia catalana que se li aplica —Otger, Ripoll, Montserrat—, a la glòria de «la sempre invicta Espanya».³⁰ De la mateixa manera, en el lapidari sonet «Catalunya a l'any vuit», el català, qualificat amb un dels illocs comuns més permanents, «ferreny», activa el sometent, mític recurs que havia actuat contra l'opressió espanyola en poesies sobre les guerres anteriors, per començar la resistència contra l'invasor, sempre des de posició subsidiària: «Lo ferreny català, que estava alerta, / sa mare pàtria al contemplar cativa / exclamà, al coll posant-se lo trabuc: / -Mentre el lleó d'Espanya se desperta, / jo alçant-ne el sometent, àliga altiva, / vaig a esperar-te en los turons del Bruc.»³¹ Per a Verdaguer, però, la Guerra del Francès té una significació simbòlica superior, que s'especifica a «Destrució de Montserrat», el darrer cant de

26. *Pàtria*, p. 137.

27. «Bac de Roda», p. 44.

28. *Ibidem*, p. 44.

29. «A la mort de Rafael de Casanova», *OC*, p. 845.

30. «Manso», a *Pàtria*, p. 158.

31. *Pàtria*, p. 207.

la *Llegenda de Montserrat*. Acabada la llegenda de Joan Garí, el poeta fa un salt de nou-cents anys i se centra en la destrucció del monestir per les tropes de Napoleó. La detallada descripció-lamentació dels estralls ocasionats pels francesos condueix a l'argumentació de la darrera estrofa: no som davant la simple destrossa d'un monestir per un exèrcit, importa més que aquests soldats, amb la seva acció, clouen simbòlicament un període de la història: «Edat antiga, adéu! / De tot lo que ens deixares res no en quedà en un dia...»,³² perquè escenifiquen la introducció de les idees il·lustrades de la Revolució Francesa, el final del sistema teocràtic sobre el qual se sustentava l'Antic Règim. Verdaguer, que escriu el poema en el marc de la campanya de recristianització de Catalunya, que malda per la restauració de les estructures de l'època que havia començat a desaparèixer quan els francesos destruïen Montserrat, s'aferra a l'esperança en l'acció divina —sense descurar la humana—: «mes no, que amb vostra imatge quedàreu vós, Maria, / que tot ho tornareu.»³³

Una atenció descompensada

Si, en paraules de Ramon Pinyol, sobre la pàtria verdagueriana hi ha projectada «la imatge d'una Catalunya medieval perduda —harmònica, cristiana, gloriosa— les virtuts de la qual cal restablir per recobrar la genuïna personalitat catalana i garantir-ne el futur»,³⁴ en la línia ideològica «de recristianització i de redefinició nacional formulada per l'Església»,³⁵ la revisió de l'edat moderna completa el retaule. En la formulació de Verdaguer, aquesta antiga pàtria ideal que voldria recuperar no acaba a finals del segle XV, sinó a principis del XIX. Si els progressistes contemporanis de Verdaguer llegeixen cada una de les explosions guerreres del període com a alçaments dels catalans en defensa de la llibertat, i per aquest motiu s'hi poden sentir identificats, per a Verdaguer, a l'altre extrem de l'arc ideològic, no deixen de ser esdeveniments inclosos en l'enyorat Antic Règim. Les conclusions i les actualitzacions que n'extreu van encaminades a confirmar l'ideari i l'acció propis.

Verdaguer no es va proposar de versificar sistemàticament sobre les efemèrides patriòtiques, tal com ho va fer Ubach i Vinyeta, i això pot explicar, en part, la descompensació entre l'atenció dispensada a uns i altres esdeveniments. Tot i així, no deixa de sorprendre que no s'ocupés de determinats fets d'innegable transcendència en la història moderna catalana com les guerres de Germanies o el tractat dels Pirineus. Coneixem l'interès de Verdaguer pel bandolerisme del Barroc, en particular per Perot Rocaguinarda i Joan Serrallonga, però tampoc no el va concretar en cap text acabat d'una mínima ambició.³⁶ La interpretació del que sí que va escriure permet al-

32. *OC*, p. 180.

33. *Ibidem*, p. 180.

34. PINYOL. «Estudi», p. 16.

35. Joaquim MOLAS. *Història de la literatura Catalana*, VII, Ed. Ariel, 1986, p. 266.

36. Josep Maria de Casacuberta explica que Verdaguer es va ocupar d'aquests personatges en dues composicions juvenils inèdites: *Epistolari*, I, nota 3 a la carta 4, p. 20. Ricard Torrents ha recollit, situat i analitzat els textos fragmentaris en vers i en prosa en què intervé Rocaguinarda a «Les Guilleries...».

gues especulacions. La intenció de «La batalla de Lepant» no sembla gaire problemàtica. Sobre el brogit del combat, hi pesa molt més l'ingredient religiós que el patriòtic, malgrat l'esment de la participació catalana reclamat per la convocatòria dels Jocs. La victòria cristiana capgira l'equilibri militar a la Mediterrània i obre les portes a la Contrareforma. Però per a la mitosimbologia patriòtica catalana és molt més rellevant el que s'extreu de les tres guerres peninsulars.

En una primera anàlisi, no hauria de sorprendre gaire que dediquéssim molta més atenció a la Guerra de Successió que a la dels Segadors, perquè de les sis poesies situades en la primera n'hi ha dues de propiciades pel factor local, una forma part del poema sobre Santa Eulària i una altra està directament suscitada per la celebració de l'Exposició Universal de 1888 als terrenys de la Ciutadella. Tampoc no és estrany que la Guerra de Successió, com a final de les llibertats catalanes, fos considerada més transcendent que no la dels Segadors. Fins i tot Víctor Balaguer, un dels propagandistes del Corpus de Sang,³⁷ quan marcava les grans fites de la història catalana a «Les 5 diades de l'amor», hi incloïa 1714 però no els Segadors. Tanmateix, que només escrigués una poesia de joventut per a un tema llegit amb tanta passió pel catalanisme i que s'havia mantingut viu gràcies a una cançó popular, base de l'actual himne, que Verdaguier havia recollit per a Milà i Fontanals, no deixa de ser curiós. Per què no li va interessar mai més, com a tema poètic? Potser va quedar escarmentat per les crítiques que havien rebut algunes de les expressions de «Nit de sang». No ho sembla, des del moment que la va confirmar, retocada, a *Pàtria*. La Guerra dels Segadors hauria pogut recollir, com a mínim, al·lusions en alguna poesia sobre el Corpus, o el poeta s'hauria pogut sentir atret per la condició d'eclesiàstic de Pau Claris.

Sumem-hi un altre indicatiu: els poetes romàntics componien amb relativa freqüència poemes que traçaven uns amplis recorreguts històrics. Habitualment arrencaven de l'edat mitjana —de vegades abans— i arribaven fins al seu temps. El pas dels segles oferia una panoràmica dels fets més rellevants de la història i venia a confirmar l'argumentació —de la mena que fos— del poeta. En la llista no acostumaven a faltar-hi Otger, el rei En Jaume ni Roger de Llúria. Són els tòpics «Berenguers i Jaumes» del discurs floralesc. Si examinem les poesies que Verdaguier va escriure, ens adonarem que, a més de les referències gairebé obligades que s'han esmentat, sovint en aquestes enumeracions no n'hi falten a la Guerra de Successió ni a la del Francès, però mai no n'hi apareix cap a la Guerra dels Segadors. Efectivament, els avantpassats del gegant Farell, «rebrols de la nissaga d'Otger»,³⁸ guerregen contra celtes, romans i sarratins, esdevenen almogàvers, lluiten a Lepant, i ell, establert en la pau, es rebel·la quan algú vol esclavitzar la terra: adopta les causes de Carles de Viana i de l'arxiduc, es multiplica en les gestes més cèlebres de la Guerra del Francès. A l'oda «A Barcelona», reula fins als orígens mítics, es recrea en l'esplendor medieval, s'atura en Colom, Lepant i l'al·lusió a la Ciutadella pot remetre a l'origen de la construcció. A la poesia «A Catalunya» arrenca en Jaume I, passa pels dos Rogers i per Colom i fa cap a la restauració de Ripoll. En el cicle de Montserrat, als «Goigs de Nostra Senyora de Montserrat» apareixen Colom i Lepant, i a l'oda «A la Verge

37. Pere GABRIEL. «Mites republicans. Els federals catalans i Pau Claris», a *Símbols i mites a l'Espanya contemporània*.

38. *Pàtria*, p. 315.

de Montserrat»,³⁹ des dels primers comtes passa per Jaume I i els Rogers fins a Colom, Lepant i la Guerra del Francès. Com és lògic, la desfilada s'adapta a cada circumstància concreta, però les preferències s'evidencien i si no pot estranyar que no apareguin ni Claris ni els segadors a les poesies de Montserrat, no sobtaria a ningú que haguessin comptat amb alguna mena de protagonisme en les altres.

No sembla innocent. A partir d'un moment, Verdaguer tenia ben fixada la seva galeria míticosimbòlica i alguna cosa del conflicte siscentista o de la lectura que en la seva època se n'extreia li feia nosa. La resposta potser l'hem d'anar a buscar en l'estricta posicionament ideològic de Verdaguer durant les dues dècades anteriors a la famosa crisi, del Verdaguer que marca distàncies amb els adversaris fins al punt de no voler formar part del consistori dels Jocs Florals per la presència de Frederic Soler, tal com es pot comprovar a través de l'epistolari.⁴⁰ I Pau Claris, canonge i tot, havia estat incorporat com a referent pels republicans, que col·locaven el seu nom o el seu bust als centres federals, al costat del de Casanova però també dels de Washington, Guillem Tell, Padilla i Abdó Terradas, entre altres.⁴¹ La Guerra dels Segadors i Pau Claris són ocupats com a referents pels republicans, els popularitzadors del mite són Manuel Angelon, Frederic Soler i Conrad Roure. Verdaguer, després d'una tòpica incursió juvenil en el tema, molt condicionada per les lectures esmentades, l'aparta i no se n'ocupa mai més. A Verdaguer no el molestava la qualitat de guerra anticastellana ni de guerra de separació del conflicte, sinó que s'hagués convertit en un mite republicà. Era mitologia patriòtica però de l'adversari.

Si el tractament de la Guerra de Successió, amb les contradiccions esmentades en parlar de «Los mossos de l'esquadra», és prou extens i ateny a l'actualització del tema, el de la Guerra del Francès evidencia que Verdaguer el veu com un conflicte en què Catalunya participa en condició d'espanyola. Perduda la independència el 1714, per a Verdaguer els catalans actuen a la guerra com a espanyois. Ja hem vist que, com a molt, a «Catalunya a l'any vuit» considera que agafa la iniciativa de la resistència a l'invasor, però sempre com a punta de llança en un context més ampli. És clar que els francesos, a més, són els soldats de la Revolució que introdueixen les per a Verdaguer malèfiques idees il·lustrades que acaben enderrocant l'estructura de l'enyorat Antic Règim i corcant l'adhesió al catolicisme dels catalans. En el moment que l'Església catalana reacciona contra la seva pèrdua d'influència tot intentant associar religió i catalanitat, Verdaguer, activíssim en l'empresa, va poder completar la clau de volta de l'edifici: els francesos, Goliat invasor, topen amb Davids protegits per Déu que acabaran expulsant-los —Manso, per exemple— però abans d'anar-se'n hauran deixat l'empremta de la seva maldat en la destrucció de la icona màxima de la Catalunya cristiana. Amb la campanya per la restauració, el catalanisme no s'ha de limitar a reconstruir un edifici sinó que l'ha de veure —missatge constant dels grans poemes verdaguerians— com a símbol del poder diví, el que ha de tornar a governar el país, aquell que les tropes de Napoleó començaven a enderrocar amb les pedres del monestir. La cloenda adequada a la revisió poètica d'un període històric especialment conflictiu.

39. *OC*, p. 195-198.

40. *Epistolari*, III, cartes 238, a Joaquim Rubió i Ors, i 238 bis, a Jaume Collell.

41. Pere GABRIEL. «Mites republicans...», p. 97.